

kesztői elv hangsúlyozása új és pozitív eleme Trencsényi tanulmányának, de bizonyító fejtegetéseit éppen a XXIII. fejezetre vonatkozóan nem érezzük eléggé meggyőzőnek. Nem kétséges, hogy a római dicsőséges fogadtatás leírásának — ha mégoly szűkszavú és vázlatos is ez a fejezet — funkcionális szerepe van a Lajos-életrajzban. Ez az akció, mint méltó betetőzése a király itáliai hadjáratainak, nem maradhatott ki a krónikából s Küküllei — érdemére legyen mondva — felismerte ennek az eseménynek a kompozícióiból adódó jelentőségét. De hogy itt a művészi szerkesztés érdekében tudatosan hamisított volna — vagyis Róma tribunusának, Cola di Rienzonak és a magyar királynak ünnepélyes találkozásáért költötte volna, hogy ezzel „minden fényt” a nápolyi hadjáratok befejezését lezáró római látogatásra koncentráljon —, ez eleve valószínűtlennek látszik. Az az érzésünk, hogy Trencsényi kissé túlkomplikálja ezt a tulajdonképpen megoldottnak is tekinthető problémát. Hiszen nincs itt másról szó, mint amire Koltay-Kastner nagyon találóan rámutatott, hogy ti. krónikásunk pusztá konvencióból használja a tribunus címet annak a két éppen hivatalban levő szenátor valamelyikének a jelölésére, akik az örök városba vonuló magyar királyt a római nemeselek élén fogadták. Küküllei nem volt szemtanúja az esetnek és inkább feltételezhető, hogy felületes információi alapján, vagy feledékenységéből beszél tribunus-ról — hiszen ezt a címet Róma kormányzójával kapcsolatban gyakran hallhatta emlegetni idehaza is —, mint az, hogy a kortársak bizonyágtévő emlékezetével szemben szándékosan ferdültsen. Memóriája különben másutt is cserben hagyja írónkat, amire vonatkozóan elég csak Domanovszky Sándor kritikai észrevételeire utalni. (Századok 1899.)

Az előszónak a Névtelen Minorita krónikájával foglalkozó részéhez nincs sok hozzáfűzni valónk. Talán csak annyit jegyeznénk meg, amire a Képes Krónika kapcsán már korábban utaltunk (ItK. 1961. 2. 244. l.), hogy a László-legenda feltételezhetően nem lehetett szerves része a krónika első redakciójának, hanem később illeszthette bele a krónika szövegébe annak valamelyik másolója. Az 1345. évi tatárok elleni hadjárat

történetének beékelése a nápolyi háború három évvel későbbi eseményei közé mindenestre gyanút ébreszt. A legendaelem közvetítését sem kell szükséggéppen ferences hagyományhoz kapcsolnunk. A Fra Salimbene de Adam krónikájában is fellelhető Mercurius-legenda számba vehető hatása mellett talán nagyobb figyelmet érdemel az a rokonság, ami a váradai csoda mozzanatait a harcoss bizánci katonaszentnek, Szent Demeternek a legendájához fűzi. Tudott dolog, hogy Szent Demeternek magyarországi tisztelete nemcsak a görög ritusú egyházakban volt elterjedve, de elszigeteltebb formában a római egyházban is. Az utóbbira érdemes módon éppen a legenda kialakulásának helyén, Váradon és környékén is vannak nyomok. Az újjáépített váradai székesegyházban a szentnek egy külön kápolnája és oltára állott, amit mint ismeretes, Meszesi Demeter váradai püspök építtetett névadó szentje tiszteletére és később temetkezési helyéül is választott. A Komádi melletti Tóti nevű falu egyháznak egy 1322-ből származó oklevél tanúsága szerint ugyancsak Szt. Demeter volt a védőszentje, bár ez utóbbi valószínűleg görög ritusú egyház lehetett.

Hogy mikor alakulhatott ki a magyar legenda, azt pontosan nehéz meghatározni. László roppant lovának és csatabárdjának az említése a legendában (sedens super arduum equum, habensque . . . in manu sua dolabrum suum) az 1390-ben felállított lovasszoborra emlékeztet. A XV. század első felében Váradon járt Pachomije szerb bazilita szerzetes már hallotta a csodás történetet, mert ennek reminiscenciái csengnek vissza az 1442 körül már Oroszországban irt Chronograph-jának László-mondájában.

Geréb László értelemszerű pontosságra törekvő fordítása általában hitelesebb szöveget ad, mint a korábbi magyar nyelvű tolmácsolások. Stílusából azonban hiányzik az az atmoszféra teremtő erő, ami pl. Dékány Kálmán szövegét minden pontatlansága ellenére is vonzóbbá, olvasmányosabbá teszi. Különösen a Névtelen Minorita sodró, szenvedélyes stílusának visszaadása igényelt volna a fordítótól több költői invenciót és leleményt.

Bóta László

TERENTIUS: AZ ÉLŐSDI

A „Görög és latin írók” sorozatban az Akadémiai Könyvkiadó megkezdte Terentius vígjátékainak bilingvis kiadását. A római színpad emlékét kevés fennmaradt darab őrzi: a nyelvi és színi komikumot a legjobban kihasználó színpadi vállalkozónak, Plautusnak számos darabjából csak húsz–huszonegy,

de a fiatalon meghalt, választékosabb Terentiusnak mind a hat vígjátéka. Ezek beszédesen bizonyítják, hogy a pün háborúk idején milyen fejlett volt a római színjátszás, s hogy mennyire fontos szerepet játszott a római közéletben, azt Trencsényi-Waldapfel Imre bizonyítja be a kötetet bevezető nagyigényű ta-

nulmányában. Megvilágítja, hogy a görög új-komédia hatása a rómaina a menandrosi humanitas-ideológián kívül főképpen tematikai jellegű. Megvédi Terentiust azoktól a vádak-tól, melyek (a romantika hatására) Terentius „eredetiségét” hiányolták, csupán fordítónak fokozták le, nem véve észre, hogyan alkalmazza a görög témát a konkrét római viszonyokra, hogyan áll ki írói elveiért a világirodalom első tudatos ars poeticáinak nevezhető prológusaiban, hogyan valósítja meg elsőnek azt a ma már természetes dramaturgiai fogást, hogy nem árulja el a vígjáték meséjét az első szavakban, csak expozíciót nyújt (ezt a dramaturgiát majd Brecht színpada próbálja megdönteni). A terjedelmes tanulmány első részében a római vígjáték viszonyát vizsgálja a göröghöz, Menandros Dyskolosának és Plautus Aululariájának összevetése alapján, második részében pedig nagy filológiai apparátussal végig elemzi a Terentius-komédiákat, a római valósághoz viszonyítva. Számos finom megfigyelésre alapozva, széleskörű történeti és irodalomtörténeti kutatások alapján az olvasó elé állítja a maga egészében Terentiust s a Scipió-kör humanista ideológiáját. A nem irodalomtörténetész olvasó számára — mert ez a kiadvány szélesebb körben is népszerűsítésre számíthat — mégsem lett volna felesleges itt az Adelphoe részletesebb elemzése.

A filológus fordító, Maróti Egon munkáját dicséret illetheti. Megbízható szövegkiadások alapján dolgozott, s azokat is kritikával használta. Fordításának legnagyobb jelentősége az, hogy *Az élősd* az első hozzáférhető, teljes, formahű Terentius-darab magyarul. Az eredeti szöveghez hű, fordítói elvei szigorúak, evvel is csatlakozik a modern műfordítói iskola eredményeihez. Nyelve néhol fordítás-ízű, azaz a kellenél választékosabb, de ehhez bizonyos mértékig maga Terentius ad alapot. Mégsem tarthatjuk szerencsésnek:

A vakreménye győzi csak. (146. sor)

hogy megtudhassam, mit *javall*... (828.)

A töltelék-kötőszó is ezt a hatást fokozza:

Mit hatalmam! *Ámde még*

haragom se? (232—3)

Néha viszont a másik végletbe lendül, a kellenél kevésbé választékos, bizalmaskodó, magyaros.

Hogy ez rokona — azt tagadja Demipho?

Az ám! (Negat)

Meg azt se tudja, az apja hogy ki volt?

Az ám!

Magát Stilpót se tudja, hogy ki volt?

Az ám! (354—6)

Ó Phormio! *Vidáman élj!* (vale)

Antipho, te is! *Bizuccse'* örvendek, hogy így esett. (ita me di ament) (882—3)

A szellemes római szöveggel egy helyen adós marad konkrét társadalmi utalása miatt:

tum senes me filius
relinquont quasi *magistrum*.

O Geta, *provinciam*
cepisti duram.

... s a két fiút az én
gondomra bizta.

Hej, kemény megbízatást
kaptál, Getám! (71—2)

Terentiusnak nyilván oka van arra, hogy némelykor ugyanazt a fogalmat többféle-képpen, választékosan fejezze ki, s máskor szójátékszerűen ismételgesse. Kár, hogy Maróti nem mindig veszi észre, mikor alkalmazható az egyik, mikor a másik megoldás. „Hercle” és „ita me di bene ament” (164—5) a magyar fordításban egyformán: „hitemre”. Itt viszont a terentiusi szójáték sikkad el:

retinere an a te *amittere* ; ego in eum incidí
infelix locum, ut mihi nec ius sit *amittendi*
nec *retinendi* copia.

elküldheted --- megtarthatod. De én olyan
bajban vagyok, hogy nincs jogom kitenni í
őt, se módom visszatartani. (176—7)

A római vígjátékokra olyan jellemző alliterációra olykor *kitűnő* megoldásokat ad:

Csak kitarst és szóra szóval méltó módon
megfelelj! (212)

Szólás szerint: farkast fogtam fülön: (506)

Készen áll az: bátran bármi terhet rakj fel,
bírho ő;

páratlan biztos barát. (561—2)

Észreveszi és igen jól adja vissza a gnómákat:

fortis Fortuna adiuvat.

a bátrakon segít a sors! (203)

a boldogsághoz már csak az hiányzik még,
hogy elviseld. (171)

A kötetet Maróti terjedelmes, hézagpótló dolgozata zárja: *Terentius Magyarországon*. A nem szakember olvasót kissé elrémítő alaposággal veszi figyelembe a legkisebb utalásokat is, állandó kapcsolatot teremtvé a nemzetközi és hazai filológia között. A Terentius-fordításokat (melyek sorában az övé igen rangos) jó szemmel értékeli. Számos részleteredményének komoly tudományos értéke van.

Kurcz Ágnes